

JONAS ALEKSA: „Mes, dirigentai, turime plačią širdį...“

PARENGĖ KONSTANTINAS PRUŠINSKAS

„Žinote, mes, dirigentai, turime plačią širdį, mes viską, ką tik paimame į rankas, ką tik mums duoda, privalome įsimylėti ir perduoti tą savo meilę orkestrui, o po to jau – ir publikai. Tai mūsų svarbiausia pareiga: vieniems pavyksta lengvai, kitiems sunkiau. Man – sunkiai, bet pavyksta.“

„Dirigentas – tai ne tik muzikas, kuris išmano vokalą, puikiai pažįsta instrumentus ir kitas garsų meno subtilybes, bet ir turi psichologo, aktoriaus, režisieriaus, organizatoriaus, architekto ar net filosofo savybių“.

Jonas Aleksa

„Kaip dauguma didelių talentų J. Aleksa buvo sudėtinga ir komplikuota asmenybė. Kalbėti apie jį, tai tarsi minti didžiulio talento mįslę. Bekompromisis menininkas, visiškai atsidaavęs muzikai, – ja alsavęs, jai tarnavęs, su ja kalbėjęsis...“

Živilė Ramoškaitė

Jonas Aleksa – pedagogas, choro, simfoninio orkestro ir operos dirigentas, buvęs Valstybinio operos ir baletų teatro vadovas. Gimė 1939 m. vasario 23 d. Telšiuose. Savo žemaitiškų šaknų jis viešai bent jau oficialiai nedeklaruodavo. Lietuvos Atgimimo laikotarpiu, įsisiūbavus žemaičių kultūriniam judėjimui, vykstant žemaičių kultūriniams renginiams, kuriantis Žemaičių kultūros draugijai, Žemaičių akademijai, J. Aleksos ten nesimatydavo. Vis pakalbėdavome, kad mums, žemaičiams, reikėtų ir jį, žmogų, atėjusį į Lietuvos ir pasaulio kultūrą, pakalbinti, tačiau tą pokalbį vis atidėdavome vėlesniam laikui. Nedrįsdavome trikdyti jo, visada susikaupusio, panirusio į savo muziką ir šiek tiek lyg atsiribojusio nuo visko, kas nepriklausė aukštajai kultūrai. Jo kolegė A. E. Radvilaitė yra pastebėjusi, kad J. Aleksa „būdavo tarsi stikliniame gaubte, kurio pažeisti mums nevalia“. Tą jautėme ir mes, tad stebėjome jį ir jo veiklą iš šono, džiaugėmės jo pasiekimais. Na o 2005-ųjų spalio 17-ąją sužinojome, kad J. Aleksa mirė... Tai įvyko, kai to mažiausiai laukė jo kolektyvas, kartu su maestro rengęsis Rodiono Ščedrino baletu „Ana Karenina“ premjerai.

Tiems, kas šiandien nori daugiau sužinoti apie šį genealų menininką, verta bibliotekoje susirasti muzikologo Edmundo Ged-

gaudo sudarytą knygą „Muzikos magas Jonas Aleksa“ (Vilnius: Tyto alba, 2007). Jame sudėti jo kolegų, mokinių, artimųjų prisiminimai. Na o šiandien peržvelkime bent svarbiausius jo gyvenimo ir kūrybos faktus. Be abejo, už kiekvieno jo slypi J. Aleksą supę žmonės, daug ką lėmę maestro pasirinkimuose, siekiuose ir asmeniniame gyvenime. Bet šį kartą – ne apie tai. Kalbėsime minėdami tik svarbiausius maestro gyvenimo faktus ir datas.

Muzikos keliu J. Aleksa pasuko dar būdamas vaikas – chorinio dirigavimo mokytiis jis pradėjo Vilniaus dešimtmetėje muzikos mokykloje (dabar – Nacionalinė M. K. Čiurlionio menų mokykla) būdamas dešimties metų amžiaus. Čia jo didžiausiu autoritetu ir svarbiausiu mokytoju buvo muzikos pedagogas ir choro dirigentas Antanas Jozėnas (1927-05-17–2014-10-07). Viename iš interviu J. Aleksa yra sakęs: „Labai retas vaikas galvoja apie dirigavimą, o aš nuo vaikystės apie tai svajoju. Dabartiniame Rusų dramos, o tada Operos teatre Basanavičiaus gatvėje nuolat būdavau prie orkestro duobės. Mačiau ten daug labai gerų dirigentų. Ypač man imponavo puikiai dirigavęs Algimantas Kalinauskas, jo inteligentiška, imponantiška povyza. Tada galvojau – kad aš taip galėčiau... Dešimties metų apsirgau dirigavimu, bet buvo ir kitų „ligų“: dramos aktoriaus specialybės paieškos, mane labai kalbino ir šviesaus atminimo profesorius Aleksandras Livontas pereiti į smuiko klasę, neblogai grojau fortepijonu, turėjau neprastą balsą, bet labiau imponavo dirigavimas.“

1956–1961 m. J. Aleksa chorinį dirigavimą studijavo tuometinėje Lietuvos valstybinėje konservatorijoje (dabar – Lietuvos teatro ir muzikos akademija) doc. A. Budriūno klasėje, dirbo chormeisteriu Vilniaus mokytojų namų berniukų chore „Ažuoliukas“ (šias pareigas ėjo 1959–1961 metais).

Jau studijuodamas J. Aleksa iš kitų muzikos kelių pasirinkusių kolegų išsiskyrė darbštumu, talentu. Jam buvo paskirta pirmoji tuo laikotarpiu įsteigta Piotro Čaikovskio vardinė stipendija. Konservatoriją baigė su pagyrimu. Tai jam atvėrė kelių tolimesnėms studijoms. 1962–1965 m. J. Aleksa žinias simfoninio-operinio dirigavimo srityje gilino mokydamasis Sankt Peterburgo valstybinės Nikolajaus Rimskio-Korsakovo konservatorijos aspirantūroje (pasaulinio lygio dirigento, profesoriaus Jevgenijaus Mravinskio klasėje). Po studijų sugrįžo į Vilnių ir 1965 m. pradėjo dirbti dirigentu Valstybiniame operos ir baletų teatre, kuriam pašventė 40 savo gyvenimo metų. Dirigento pareigas čia jis ėjo iki 1975 metų, o 1975–1990 m., 1995–2000 m. ir nuo 2003 m. iki mirties buvo šio teatro vyriausiasis dirigentas. Iš viso šiame teatre jis parengė apie 50 naujų pastatymų (parengė ir dirigavo 30 operų apie 15 baletų, keletą operėčių), daugybę įvairių proginių koncertų ir kitų renginių.

Pirmąjį rimtą dirigento „krikštą“ J. Aleksa gavo diriguodamas P. Čaikovskio operą „Pikų dama“. Na o Valstybiniame operos ir baletų teatre pirmoji jo diriguota opera buvo Karlo Orfo „Gudruolė“ (1965), kurią J. Aleksa parengė kartu su Vlada Mikštaite.

Prisimindamas 1975–1990 m. kūrybinio kelio laikotarpį, dirigentas yra sakęs: „Tada – nesigirsiu – išplėtoju labai didelę veiklą. Mūsų orkestras pirmą kartą išėjo į koncertinę estradą, žymūs buvo mūsų koncertai teatro fojė, atlikome daug kantatinio žanro kūrinių, pirmieji Lietuvoje grojome J. S. Bacho Mišias h-moll su Aklijų draugijos choru.“

J. Aleksai teko padirbėti ir administratoriumi – 1995–1998 m. jis buvo Lietuvos valstybinio operos ir baletų teatro vadovas (kartu

dirbo ir vyr. dirigentu). Anot paties J. Aleksos, tuo laikotarpiu kažkokių aukštumų nebuvo pasiekta, bet pavyko pajvairinti teatro repertuarą: „Po ilgos pertraukos pastatyta Volfango Amadėjaus Mocarto opera „Pagrobimas iš Seralio“, atsirado vokiškas repertuaras – Karlo Maria von Vėberio „Laisvasis šaulys“, pas mus dar niekad nestatytas, bei keistokas ir tuo įdomus „Aidos“ pastatymas. Į Operos teatrą pirmą kartą atėjo režisierius Jonas Jurašas.“

Dirbdamas J. Aleksa nuolat siekė tobulumo. 1970 m. jis dalyvavo Sankt Peterburge surengtame Herberto von Karajano seminare, 1973–1974 m. stažavo Vienos aukštojoje muzikos ir scenos meno mokykloje (prof. Viktoro Svarovskio ir C. Osterreicherio dirigavimo klasėse). Anot paties J. Aleksos, stažuotė buvo „mana iš dangaus – laimingas atsitiktinumas, ne kiekvienam pasitaiko tokia laimė.“

Daugelis iš jo parengtų pastatymų Lietuvoje buvo atlikta pirmą kartą, tarp jų Volfango Amadėjaus Mocarto „Figaro vedybos“, „Don Žuanas“, Liudviko van Bethoveno „Fidelio“, Džoakino Rosinio „Sevilijos kirpėjas“, Richardo Vagnerio „Lohengrinas“, Žoržo Bizė „Carmen“, Džuzepės Verdžio „Rekviem“, „Don Carlos“, „Aida“, „Macbeth“, Piotro Čaikovskio „Eugenijus Oneginas“, „Miegancioji gražuolė“, Modesto Musorgskio „Borisas Godunovas“, Belos Viktoro Janošo Bartoko „Stebuklingas mandarinas“, Sergejaus Prokofjevo „Romeo ir Džuljeta“ ir kt. Jo, kaip dirigento, repertuare buvo Johano Sebastijano Bacho Mišios h-moll, Pasijas pagal Matą, Pasijas pagal Morkų ir Pasijas pagal Joną, Georgo Frydricho Hendelio oratorija „Mesijas“, Jozefo Haidno „Metų laikai“ ir Mišios B-dur, Franco Šuberto „Stabat Mater“, Žako Fransua Fromentalio Eli Halevi (Elijo Levi) „Žydė“, Juliaus Juzeliūno trečioji simfonija „Žmogaus Iyra“, Eduardo Balsio kantata „Saulę nešantis“ ir daugelis kitų. Jis dirigavo filmui „Eglė“ sukurtą muziką, F. Poulenco monooperą „Žmogaus balsas“, B. Bartoko operą „Hercogo Mėlynbarzdžio pilis“. Lietuvos ir kitų pasaulio šalių radijas bei televizija, diriguojant J. Aleksai, yra įrašę daugybę muzikinių kūrinių. Vilniuje jis buvo subūręs kamerinį orkestrą, kuris koncertų metu grodavo Henrio Purcelo operą „Didonė ir Enėjas“.

Kiekvienam pasirodymui J. Aleksa ruošdavosi atsakingai; sakydavo: „Toks koncertas – tik vienas. Po jo jau bus kitas“.

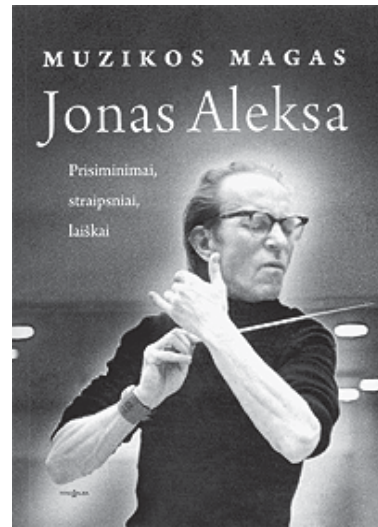
J. Aleksos kolegos prisimena, kad jis mokėdavo savo diriguojamų kūrinių visų instrumentų partijas. Buvo sukaupęs nemažą patirtį ir dirbdamas kitų šalių teatruose. 1976–1977 m. jis parengė ir dirigavo Džoakino Rosinio operą „Bohema“ bei Volfango Amadėjaus Mocarto operą „Don Žuanas“ Sankt Peterburgo Modesto Musorgskio operos ir baleto teatre. Šiame teatre jis 1989–1990 m. dirbo diriguodamas gastroliinius spektaklius „Eugenijus Oneginas“, „Pikų dama“, „Borisas Godunovas“, Chovanščina“, „Aukšinis gaidelis“ (iš viso dirigavo 24 spektaklius). Prisimindamas tą savo kūrybinės veiklos laikotarpį, J. Aleksa yra sakęs, kad kiekvienas iš tų spektaklių „buvo tam tikras ėjimas į ešafotą, nes Paryžiaus publika labai rafinuota.“

1990–1994 m. J. Aleksa buvo Bratislavoje veikiančio Slovakijos nacionalinio operos ir baleto teatro vyr. dirigentas. Anot paties, „Išvykimas į Bratislavą buvo savęs išbandymas kitoje terpėje – kaip man pavyks prigyti visai naujame kolektyve, įdiegti tam tikrus savo principus. Atrodo, kad ketveri ten praleisti metai buvo naudingi tiek man, tiek Bratislavos operos trupei.“

Bratislavoje jis parengė ir dirigavo V. A. Mocarto operas „Idomenėjas“ ir „Figaro vedybos“, Džuzepės Verdžio „Otelą“, Čarlzo Fransua Guno „Faustą“, Richardo Vagnerio „Tanhoizeris“, Žako Ofenbacho „Hofmano pasakos“, Domeniko Gaetano Maria Donizečio „Lucia di Lammermoor“, Eugenijaus Suchonio „Sūkurys“ ir keletą kitų kūrinių.

J. Aleksa yra rengęs spektaklius ir Vokietijos Erfurto miesto teatre. Maestro su įvairiais muzikos kolektyvais yra daug gastroliavęs kitose pasaulio šalyse – Italijoje, Prancūzijoje, Rusijoje, Latvijoje, Lenkijoje, ir kt.

Per savo gyvenimą J. Aleksa išugdė daug šiandien žinomų muzikų (vienas iš žymiausių jo mokinių – dirigentas ir pedagogas Julius Geniušas). Savo pedagoginę veiklą J. Aleksa pradėjo 1965 m., grįžęs į Lietuvą iš aspirantūros studijų Sankt Peterburge. Iš pradžių dirbo Lietuvos valstybinės konservatorijos Operinio parengimo, Choro dirigavimo bei Orkestrinio dirigavimo katedrose. 1968 m. jis tapo šios konservatorijos vyr. dėstytoju, 1986 čia jam buvo suteiktas docento, 1996 m. – profesoriaus vardas. Konservatorijoje veikusioje Operos studijoje J. Aleksa parengė V. A. Mocarto operą „Fi-

Edmundo Gedgaudo sudarytos ir spaudai parengtos knygos „Muzikos magas Jonas Aleksa“ (Vilnius: Tyto alba, 2007) viršelis

garo vedybos“, Džiakomo Pučinio „Bohemą“, G. F. Hendelio „Acis ir Galantėja“, P. Čaikovskio „Eugenijų Oneginą“. 1975, 1980 ir 1985 m. J. Aleksa buvo respublikinių dainų švenčių dirigentas, nuo 1995 m. – tarptautinio studentų simfoninio orkestro meno vadovas ir dirigentas. Yra jis ejęs ir valstybinių egzaminų komisijų pirmininko pareigas Vilniaus bei Sankt Peterburgo aukštosiose mokyklose, chorvedžiams organizuotų seminarų vadovas, skaitęs pranešimus moklinėse konferencijose. Periodinėje Lietuvoje ir kitų pasaulio šalių spaudoje yra paskelbta nemažai jo straipsnių, interviu muzikos temomis.

1970 m. J. Aleksai už nuopelnus Lietuvos kultūrai buvo suteiktas nusipelnusio artisto vardas, 1978 m. – liaudies artisto garbės vardas. 1982 m. jis apdovanotas Lietuvos valstybine premija, 1994 m. – Latvijos Respublikos Didžiojo muzikos prizų, 1995 m. – Latvijos nacionaline premija, 1995 m. – Gedimino III laipsnio ordinu, 2003 m. – Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Boleslovas Zubrickas, *Pasaulio lietuvių chorvedžiai: enciklopedinis žinytnas*, Vilnius, 1999.
2. *Muzikos magas Jonas Aleksa*, sudarė Edmundas Gedgaudas, Vilnius: Tyto alba, 2007.
3. „Mes, dirigantai, turime plačią širdį“ [interviu, parengė Beata Baublinskienė], *Bernardinai.lt*, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-01-28-mes-dirigantai-turime-placia-sirdi-jona-aleksa-prisimenant/113288> (žr. 20104-10-15).